

Den historiske roman i Danmark

Autor(en): **Alstrup, Kaj**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Beiträge zur nordischen Philologie**

Band (Jahr): **19 (1991)**

PDF erstellt am: **17.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-858301>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

KAJ ALSTRUP, MÜNCHEN

Den historiske roman i Danmark

I 1936 var der ifølge F. I. Lucas (Lucas 1936) skrevet 11 396 bøger *om* romantik, og man tvinges let til at lukke det ene øje – og ikke sjældent dem begge, hvis man vil *definere* begrebet, som Karl S. Guthke (GUTHKE 1968) siger. Henry H. H. Remak (REMAK 1968) er bl.a. betænkelig ved, at så mange romantik-konceptioner er deduktive, – man danner en smuk teori og finder en dertil passende litteratur. Den følgende opfattelse af romantikken er da også *teoretisk*, men samtidig betragtes den historiske romans fremkomst som et centralt træk i romantikken, og den heraf afledte *induktion* har lukket enkelte synsvinkler ude.

I den romantiske periode søges en monistisk verdensorden fremstillet. Drømme, følsomhed, eksotisme, folkedigtning, mytologi og *historie* anvendes for at skabe en «begunstiget sindsstemning», som Istvan Sötér (SÖTÉR 1973:182) siger, hvor mennesket kan opleve den enhed med Gud, natur, samfund og sig selv, som det splittede moderne menneske ellers har så svært ved. Romantikerne forsøger at *forene modsætninger* – med vekslende held. Ud fra individets følelser verden forholder romantikerne sig kritisk til den borgerlige kultur, det kapitalistiske samfund, – som dog sjældent beskrives direkte. De *passive* romantikere – som Walter Scott, B. S. Ingemann m.fl. – hylder feudalismens, middelalderens omgangsformer, der fremstilles meget humanistiske. Den romantiske helt er ofte en middelalder-ridder, der besidder den ridderlighed, den dyd og den ære, der ikke levnes plads til i en profitdomineret virkelighed. De *aktive* romantikere – som Victor Hugo, St. St. Blicher m.fl. – kæmper for en fremtid med øgede frihedsrettigheder efter de borgerlige revolutioner og igennem dem.

Romantikerne er altså utilfredse med nuet, man søger mod fortid eller fremtid. I februar 1831 skrev B. S. Ingemann «I Sneer staar Urt og Busk i Skjul» om, at det er «koldt derude». Men man skal give «Tid» og «Aandens Vinterblund/Skal flye for herlig Sommer». Den utilfredsstillende nutid skal engang erstattes af Guds «Skønheds Rige». Den optimistiske «lille Fugl», som opfordrer til tålmodighed, afløses året efter af en pessimistisk «Smaafugl» i digtet «Smaafuglen sidder taus paa Kvist». Den drømte *tidligere* om «Paradis» og «Smaapigen lytted fro»; «Men Gjøgen kom, den kloge Mand,/Vel sjunger han kun slet;/Paa Sang han har dog stor Forstand,/Og Gjøgen har vist Ret.» – Gjøgen er utvivlsomt et billede af kritikeren Molbech, og den lille fugl er forfatteren. Men den negative indstilling til nuets åndelige søvn, kulde og gøge-materialistiske forståelse af livskvalitet og kunst er *romantisk*. Anti-intellektualismen er også tydelig, – følelsen er vigtigere end forstanden. Grundtvig advarede allerede i 1823 Ingemann om, at han vist følte bedre end han så (ALBECK 1976: 578).

Den historiske roman er en reaktion imod denne nutid, et forsøg på at skabe en «begunstiget stemning», der giver læseren mulighed for at opleve sig selv

som et led i og et produkt af en historisk udvikling. Enheden med historiens gang var dramatisk aktualiseret efter den franske revolution og Napoleonskrigene. Her så man på godt – men så sandelig også ondt –, at folkene, de jævne mennesker kunne tvinge feudalherrerne omkuld. Interessen for historien øgedes med hensyn til nationens, folkets og klassernes *rolle* i den *modsætningsfyldte* historiske udvikling. Her har vi de historiske romaners tema og baggrunden for deres overvældende succes.

I denne nye romantiske genre kombineres historiske oplysninger med forfatterens fiktive anvendelse heraf. Der skal, ifølge Avrom Fleishman (FLEISHMAN 1971), være mindst én historisk kendt person i en sådan roman, Men hvis fiktionen er meget dominerende, får værket måske mere præg af en *samtidsroman*, der viser, hvorledes man i romantikken kan (mis-)bruge historien. Alle historiske romaner er i en vis forstand også samtidsromaner. B. S. Ingemann og Carit Etlar behandler således indirekte det 19. århundrede i deres gentagne forsøg på litterært at restaurere et vaklende kongedømme. I *Gjøngehøvdingen* lader Etlar adelen flygte fejlt med rigdommene, og dette kan fint fortolkes ind i det 19. århundredes virkelighed. Afvisningen af arbejderklassens økonomiske krav ses, da Danmark er truet, og gøngerne stiller organiserede lønkrav, hvis de skal hjælpe kongen! Underklassens og adelens egoistiske materielle krav kontrasteres hos Etlar med de ledende gøngers og de frie borgeres ære og kongetroskab. N. F. S. Grundtvig opfordrede B. S. Ingemann til samarbejde om at give danskerne en historie – der kunne styrke det nationale og kristne i samtiden. Ingemann skulle give de historiske skikkelser kød og klæder: «Giv du dem Kapper fine, med Kors af røden Guld! Giv du dem Fuglefjere, som vaje kan i Sky! . . . Da vil vi Sommer ride ad By i Danevang» (GALSTER 1922: 28). De realistiske, dokumentariske historiske træk skulle fortolkes i romantikkens ånd.

Walter Scott var den mest læste forfatter i det 19. århundredes Europa, og han fik epigoner overalt. I sine historiske romaner havde Scott som mål at behage, overraske og more skotterne og englænderne, der var hans centrale publikum. *Anne of Geierstein* blev på grund af unøjagtigheder mødt af hård kritik i Schweiz, hvor den foregår, men skotterne – og dermed Scott – var tilfredse med underholdningsværdien. Scotts og publikums sandhedskrav var proportionalt med relevansen, med i hvor høj grad der skildredes skotske og tidsmæssigt nære forhold. I sine romaner anvendte Scott en middelklasse-formidler som hovedperson. Det var genialt at vælge en, som kunne færdes i mange forskellige miljøer og klasser og forstå problemerne fra mange synsvinkler, for derved blev den voksende middelklasse, borgerskabet, den primære læsergruppe. En sådan mæglerfigur findes ikke hos Ingemann, her opleves konflikterne ensidigt. Etlar viser forståelse for svenskernes ære, f. eks. i *Gjøngehøvdingen* (jvf. DAHL 1987a), hvor de *tyske* lejesoldater er Danmarks fjender. St. St. Blicher, – som bl.a. på grund af aftaler med *Læsefrugter* aldrig fik realiseret planerne om historiske romaner, men derimod historiske *noveller* – går i «Telse» endnu videre end Scott. Krigen mellem ditmarskerne og danskerne ses fra begge sider; krigen, og

lejesoldaterne som lever af den, er det gruppevækkende – og den danske konge, som anvender krig som politisk middel, er ussel.

Scott opdyrkede skotternes nationalbevidsthed og er idag en nationaldigter. Noget tilsvarende gælder ikke B. S. Ingemann eller Carit Etlar, der som Scott søger at styrke Gud, konge og fædreland. Denne treenighed er let oversættelig, men herudover skildrer Scott grundigt de skotske højlændere, klanerne og den kultur der fandtes – så grundigt, at han også blev forbillede for historikere! Ingemann og Etlar anvender historisk stof, men en linje frem til en nutidig dansk kultur etableres ikke på samme måde. De skildrer ikke folkelivet – madlavning, ritualer, påklædning osv. – med den realisme som ses hos Scott. Dette er Ingemann selv klar over, det er fuldt bevidst, som det fremgår af et brev til Tieck i 1822 (GALSTER 1922:30):

Der Walter Scott ist hier, wie bey Ihnen, der Lieblingsschriftsteller der ganzen Lesewelt. Zwar vermisse ich oft bey ihm eine durchgehende grosze Totalidee, wie er überhaupt mir gröszer in Colorit als in Composition erscheint, und das historische Leben uns mehr in Stücken darstellt, als im Ganzen mit Bedeutung und Zusammenhang vorspiegelt, doch meisterlich weisz er Situationen und Charakteren zu schildern, und er ist mir ein großes Phänomen in der poetischen Welt.

Kritisk inspireret af Scott undgår Ingemann i de romaner, han nu starter på at skrive, at gøre meget ud af «Colorit», – den realisme som paradoksalt nok gør Scott spændende den dag idag! Til gengæld gør Ingemann ikke for lidt ud af den store «totalidé» om Gud, konge og fædreland og kompositionen, der skal overbevise læseren om rigtigheden af denne nationalistiske idé: de gode sejre altid til sidst.

Carit Etlar er mere inspireret af Scotts franske elever end af Scott selv, og han er også mere politisk og kritisk overfor især adelen end Ingemann, hvilket måske kan tilskrives forbillederne Balzac, Hugo og Dumas. Etlar forsøger delvis en skildring af lokalkolorit i sine romaner, men f.eks. gøngernes *særegne* kultur er svær at finde. De dominerer i skovene og er listige, – og herved minder de mest af alt om Robin Hoods fredløse, som kendes fra Scotts *Ivanhoe*.

St. St. Blicher, som var stærkt påvirket af Scott, er i sine talrige noveller, der skildrer den midtjyske hedekultur, i langt højere grad optaget af koloritten. Han er den første, som skriver på jysk og beskriver taterne. Blicher bevæger sig længere end Scott i retning af en egentlig realistisk gestaltning. Det lykkedes aldrig Blicher at forene modsætningerne, at fremstille et monistisk univers – eller blot acceptable livsomstændigheder, som han håbede og troede på ville komme efter en borgerlig revolution i Danmark; der var endnu ingen grund til happy-end. Blicher undgik bl.a. derfor senere at blive betragtet som triviallitterær i modsætning til Ingemann og Etlar.

Den historiske romans trivielle opbygning med konsekvent indføling, sort-hvidt verdensbillede og happy-end er en forløber for triviallitteraturen. Ingemann og Etlar overgik dog nutidens trivier i popularitet, således siger Dahl (DAHL 1987a) at Etlar må være den populæreste danske forfatter med ca. 3 milli-

oner eksemplarer, og *Gjøngehøvdingen* efter *Bibelen* den største oplagssluger. Samtidig overlever Etlars og Ingemanns historiske romaner i børneværelset, og det er i sig selv ikke noget dårligt tegn at komme i selskab med H. C. Andersen, Swift, Defoe eller Twain. Men problemet er, at Etlars og Ingemanns historiske romaner ikke har en stor, central kreds af voksne og dannede læsere indenfor det litterære system, – som f.eks. også Scott har. Ingemann lever videre som lyriker, mens Søren Baggesen (BAGGESEN 1984: 518) kalder de historiske romaner for glimrende «influenzalæsning», fordi de er så fantastisk spændende. Hvis man er et barn eller syg, kan man læse *Valdemar Seier*, men en voksen ved sine fulde fem? Brandes' totale nedgøring af Ingemann spiller sikkert kun en mindre rolle, optimistisk man må snarere erkende, at tiden er løbet fra dette forsøg på at fremstille en nationalistisk Gud-konge-fædreland-orden. Efter 1848 gik det glimrende, ja selv efter 1864 og frem til starten af dette århundrede, var Etlar og Ingemann blandt de centrale nationale digtere for unge og voksne. Men efter verdenskrigene har den nationale selvovervurdering fået trange kår i Danmark. En ironisk samfundsrevser som H. C. Andersen passer nu bedre til vores forestillinger om en nationaldigter!

B. S. Ingemann var opmærksom på, at H. C. Andersen forfulgte andre mål og anvendte andre teknikker end han selv. I et brev til H. C. Andersen, som Peer E. Sørensen (SØRENSEN 1973: 17) citerer fra, hedder det:

De seer, at jeg saaledes i det Hele er saare langt fra at miskjende det Poetiske der lever og rører sig i Dem og som jeg vist haaber skal udvikle sig til en langt større Modenhed, naar det kun kan lykkes Dem at holde Ligevægten i Livet som i Konsten, med det Skjønneste og Højeste for Øje, uden at forvildes af Roes eller ubillige Dadel og af den urolige Tidsaands tusinde Dæmoner.

Heldigvis lyttede H. C. Andersen ikke til kritikken, men tematiserede, som de andre romantikere Blicher og Grundtvig, dæmonerne i tidsånden. Denne proces udvikledes endnu stærkere i det moderne gennembruds historiske roman. I J. P. Jacobsens *Marie Grubbe* findes næppe forsøg på forening af modsætningerne, snarere på beskrivelsen af dem. Og dæmonerne i sjælen og samfundet var temaet.

Grundtvigs dobbelttydige holdning til Ingemanns romaner udvikledes også tydeligere og tydeligere i negativ retning. Han var begejstret for helte-eposet *Kong Valdemar og hans Mænd* fra 1824, men de efterfølgende historiske romaner *Valdemar Seier* 1826, *Erik Menveds Barndom* 1828, *Kong Erik og de Fredløse* 1833 og *Prinds Otto af Danmark* 1835 overbeviste ham om den kritik, han allerede antydede i 1824 (GALSTER 1922: 93) i et brev til Ingemann:

. . . det er for kort siden, jeg lovede ej mere at recensere Kyllingen i Ægget, til at jeg ikke mandig skulde modstaa Fristelsen, om jeg end, hvad det ej nytter at dølge, virkelig føler den. Det er nu ingenlunde saaledes at forstaa, som om jeg nødig saa Danmarks Krønike fortsat af dig; men – Mellemtning af Historie og Roman, det vil endnu ikke ret ind i mit historiske Hoved, skjønt jeg . . . naturligvis maa indrømme, at et historisk Digt godt kan tænkes uden Rim.

I 1830 forsøgte han på en noget tvetydig måde at trøste vennen, som især Mølbech helt havde taget modet fra: «Jeg anser ikke dine historiske Romaner for dygtige til at give deres Forfatter poetisk Udødelighed; men en Borgerkrands klæder heller ingen Digter ilde» (GALSTER 1922: 93), Grundtvig mente, Ingemann måtte vælge mellem roman og historie, det andet kaldtes for «Frihaandstegninger» og «Æblekællinger». Ingemanns historiske roman ville som roman betragtet sikkert have virket bedre, hvis ikke fiktionen var blevet presset ned over de historiske skikkelser. Hos Scott var hovedpersonerne normalt fiktive, de kendte konger mv. rumsterede i kulissen og var med til at skabe betingelserne for handlingen. Ingemanns helte var nært knyttede til kongelige, således at også kongerne blev en slags hovedpersoner. Og heltene var ikke kun fiktive, selv om Ingemann tildigtede mange karaktertræk til f.eks. Peder Hessel (Høseøl), Carl af Rise og Svend Trøst. Scotts synsvinkel var den lille mand, der oplevede store mænd i forskellige miljøer, den borgerlige læsers formidler. Ingemanns synsvinkel var kongens betroede ridder, et ambitiøst foretagende som bedst lykkes, hvis folk kun vil underholdes uden kildekritisk eftertænkning, – overfor børn og syge.

Ingemann forsvarede sin totalidé, indholdet i sine romaner, men han begyndte dog til slut at indse, at formen åbenbart havde mangler, som det ses i et brev til Grundtvig 1833 (GALSTER 1922: 93):

Den Tvivl, jeg har ytret om denne Form, saaledes som jeg kan behandle den, gjælder naturligvis ikke dens Indhold, . . . men det til Dels vilkaarlige i, hvad du kalder Frihaandstegningen, og det ensformige, maaske trættende i Maneren, jeg frygtede for ikke aldeles at have undgaet . . .

Frihåndstegningens vilkårlighed sigter måske til, hvem der gøres til engle (de får vinger, ære, kongetroskab og gudsfrygt), og hvem der gøres til djævle (de får horn, vanære, landsforrædderiske tendenser og hykleri), men ikke til totalideens krav om engle og djævle. «Maneren» kunne sigte til dette, men måske også til den ret ensformige komposition, hvor englene altid vinder til sidst.

Ingemann beundrede især *Ivanhoe* af Scott, og imod den kan man rette samme kritik for trivialitet som imod Ingemann. Det er naturligt, at Ingemann (ifølge ALBECK 1976: 580) kunne lære af Scotts middelaldertableau, men samtidig findes i *Ivanhoe* totalideen om, hvordan England blev dannet af stridende folkeslag, der dog til slut forligedes under den gudfrygtige Richard Løvehjerte. Også i f.eks. *Kenilworth* og *Quentin Durward* finder vi det sort-hvide billede hos Scott, men ikke i hans skotske hovedværker *Waverley* og *The Heart of Midlothian*. Af disse lærte Ingemann tilsyneladende ikke meget, men til gengæld er der grund til at tro, at han lærte af bl.a. Grundtvigs kritik. Således er Ingemann idag mest berømt for de *Morgensange for Børn* som udkom i 1837, – lige efter afslutningen på det mere og mere problematiske forsøg på at gengive danskerne troen på Gud-konge-fædreland ved hjælp af den historiske roman.

Ingemanns og Etlars historiske romaner vil dog også fremover bevare et publikum og en funktion. De er i passager så fortættet med dramatisk spænding

som den bedste nutidige triviallitteratur, og de leverer interessante romantiske tolkninger af Danmarks historie. Man behøver ikke frygte, at læserne kunne forveksle romanerne med sandheden, men de kan være med til at øge interessen og dermed forståelsen for tidligere historiske perioder. Hvem interesserer sig ikke for kong Gustav Vasa I af Sverige efter læsning af Carit Etlars *Fangen paa Kalø*?

ZENON CIESIELSKI, GDANSK

Den polska romantikens reception av *Eddan*

Edda czyli księga religii dawnych Skandynawii mieszkańców, «Eddan eller boken om de fornnordiska folkens religion», en bok på 68 sidor, publicerades på polska i Vilna år 1807. Boken innehåller en kort historisk-mytologisk beskrivning av de skandinaviska nationernas uppkomst. Den grundar sig på J. Pinkertons verk *Recherches sur l'origine et les divers établissements des Scythes ou Gothes* (Paris 1804) och innehåller en kort information om den äldre och den yngre *Eddan*. Därefter kommer en prosasammanfattning av den äldre *Eddans* tänkespråkdikter – *Völuspá* och stora delar av *Hávamal* samt omfattande delar av den yngre *Eddans* första del och en summarisk sammanfattning av den andra delen. Hela bearbetningen grundar sig på den schweiziska forskaren Paul Henri Mallets arbete *Monuments de la mythologie et de la poésie des Celtes et particulièrement des anciens Scandinaves* (Copenhague 1756). Som den danska tronföljarens lärare bodde Mallet i Danmark i 11 år. Där hade han möjlighet att bekanta sig med den gamla nordiska kulturen. Han var den förste som spred information om Nordens litteratur och kultur i hela Europa. Den polska boken kom ut anonymt men den visade sig vara skriven av en dåvarande student vid universitetet i Vilna, Joachim Lelewel (1786–1861). Lelewel blev så småningom en känd historiker och politiker, en av de mest framstående gestalterna i Polen på 1800-talet. Vad var det som framkallade Lelewels intresse för fornnordisk litteratur och religion? Det var upplysningstiden som utformade Lelewels historiska åsikter. Just under den här perioden började man visa intresse för Skandinavien i samband med utvecklingen av den komparativa historiska forskningen. Joachim Lelewels forskningsintresse fick fast form i slutperioden av hans universitetsstudier i Vilna. Hans intresse riktades mot den historiska bakgrunden hos de nationer som var knutna till Polen, alltså också mot Skandinavien.

1828 kom Lelewel tillbaka till *Eddan*. Han hade då redan arbetat som professor i historia och bibliografi vid Vilna- och Warszawauniversitetet (1815–1824) och hade tagit sina första steg inom den politiska verksamheten. Han var en stor auktoritet för de polska romantikerna, bl. a. för Adam Mickiewicz (1798–1855),